

DeneySEL Ekslibris ve Yeni Yaklaşımlar

Öğr. Gör. **Esmâ Ünsal Laratte**
Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Samsun Meslek Yüksekokulu
Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı
esunsal@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi **Armağan Gökçe Arslan**
Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Sanat ve Tasarım Fakültesi
Grafik Tasarım Bölümü
armagangokce778@gmail.com

Makalenin tamamı
10 Haziran 2019'de kabul edildi

“Tanrı da aslında bir sanatçı. Zürafayı, fli, karıncayı o icat etti. Belli bir stili yok gerçi. Sadece yeni şeyler denemeye devam ediyor.” Pablo Picasso

Özet

DeneySELLİK olgusuyla plastik sanatlardan sahne sanatlarına, bilim ve teknolojiadaki gelişmelere kadar birçok alanda karşılaşılmaktadır. DENEY; yeni olan, geleneksel olmayan, kolay sınıflandırılmayan ya da beklentileri şaşırtan herhangi birşey olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan da anlaşılmalıdır ki, insanoğlunun yeniye ulaşmak adına yaptığı tüm girişimlerin ilki bir anlamda deneySELLİK olarak değerlendirilebilir. DeneySEL ekslibris oldukça yeni bir kavram olmakla birlikte, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle, özellikle genç tasarımcıların farklı yaklaşımları sayesinde, geleneksel ekslibris yöntemlerine yenilerini eklemiştir.

“DeneySEL Ekslibris ve Yeni Yaklaşımlar” başlıklı bu çalışmada deneySELLİK olgusu ekslibris özelinde ele alınmış, farklı malzeme ve tekniklerle yeni yöntemler denenerek, yeni ifade biçimleri araştırılmıştır. Bu çalışmanın ekslibris tasarımında yeni yöntem ve yaklaşımların denenmesine olanak sağlayacağı, ekslibris tasarımcılarına ve yeni başlayanlara kaynak olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ekslibris, DeneySEL, Grafik Tasarımı, İletişim, Tipografi, Sanat

Giriş

Kitapların üretilmeye başlandığı günden bu yana, kitaplarına sonsuz sevgi ve saygı ile bağlanan insanlar ekslibrisi hayatlarına dahil etmişlerdir. Oldukça eski bir sanat ögesi olan ekslibris; günümüze kadar binlerce sanatçı tarafından ilgi odağı olmuş, milyonlarca ekslibris üretilmiştir. Dünyanın hemen hemen bütün ülkelerinde dernekler kurulmuş ve adına yarışmalar, sergiler düzenlenmiş ve düzenlenmektedir. FISAE (Uluslararası Ekslibris Dernekleri Federasyonu) tarafından ekslibris tasarımlarına ait çeşitli kurallar ve tanımlar belirlenmiştir. Bu kurallara, tanım kısmında değinilecektir.

“Bütün alanlarda yeni düşünce yolları geliştirmek, bilinen kuralları formüle etmek, yeni teknolojiler yaratmak veya yeni yöntemlerle eskiyi kullanarak, asıl yoldan uzak durma girişimleri mevcuttur. İçerik ve formlarla deneyler yapmak mümkündür, daha sonra medyalar (teknikler) biraraya getirilebilir veya teknikler ve teknolojiler uygulanabilir. Zamanla her şey değişir: klasik olarak kabul edilmiş her ve bütün teknikler ilk kez kullanıldığında deneyseldir” (Circic, 2014: 1).

“Bilimsel bir bağlamda bakıldığında deney, bir fikrin test edilmesidir ve test edilen hipotezin doğruluğunu ya da yanlışlığını kanıtlamak için uygulanan bir takım eylemler dizisidir” (Bil’ak, 2007: 1). Ekslibrisler, her ne kadar geleneksel yöntemlerle tasarlansa da teknolojik gelişmelerle doğru orantılı olarak bir yenilenme sürecine girmiştir. Sayın (2017: 2), ekslibristeki yeni gelişmeleri, teknoloji alanındaki gelişmelerin çok hızlı yaşanmasıyla ilişkilendirmekte ve hatta kitabın iç kapağına yapıştırılan geleneksel ekslibris uygulamalarının, yerini yüksek oranda sanal ortamlardaki elektronik kitaplara eklenmiş canlandırma / hareketli örneklerle bırakacağını öngörmektedir.

Pektaş (2014), deneysel ekslibris için uçuk fikirleri, konuları seçmek, malzeme ve tekniğin tüm olanaklarını kullanmak ve bıkmadan denemek gerektiğini belirtmiştir.

Bir kütüphanede şiiirden tarihe, astronomiden dünya edebiyatına farkı konularda yüzlerce kitap bulunmaktadır, ekslibrisler de tıpkı kitap konularındaki çeşitlilik gibi kitap sahibinin ilgi alanı ya da sanatçının ilham aldığı konulara göre farklılık gösterebilir (Van Den Briele, 1995: 15). Belçikalı sanatçı Luc Van Den Briele, bu sözleriyle ekslibris sanatında varolan çeşitliliğe vurgu yapmış, ekslibris tasarımlarındaki görsel zenginliği kitap sahibinin ve sanatçının özelliklerinin tasarımlara yansımalarıyla ilişkilendirerek açıklamıştır.

Görsel tasarım alanında çalışmalar yapan birçok akademisyen, yayınlarında ve derslerinde; ambalaj, etiket, afiş, logo v.b gibi tasarımlara farklı bir açıdan yaklaşılması gerektiğini belirtirler. Bu düşünce ve yaklaşım ekslibris tasarımı için de geçerlidir, bu anlayışla tasarlanan ekslibrisler deneysel ekslibrisin hızla yaygınlaşmasını ve evrensel bir boyut kazanmasını sağlayacaktır.

Ekslibrisin Tanımı ve Teknikleri

Ekslibrisler, her zaman kitabın sahibinin adını ve karakterini yansıtmaktadır. Ekslibris literatürde aşağıda belirtildiği gibi tanımlanmaktadır:

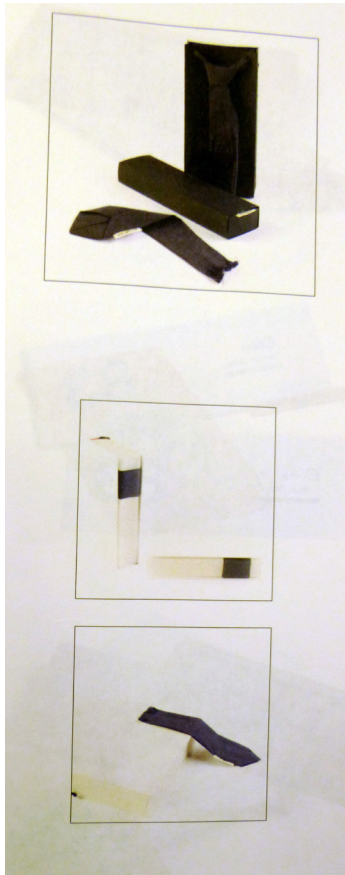
“Ekslibris, kitapseverlerin kitaplarının iç kapağına yapıştırdıkları üzerinde adlarının ve değişik konularda resimlerin yer aldığı küçük boyutlu özgün yapıtlardır. Kitabın sahibini tanıtır, onu yüceltir ve kitabı ödünç alan kişiyi geri getirmesi konusunda uyarır. Ekslibris, yer aldığı kitabın değil kitap sahibinin bir göstergesidir; kitap ile kitap sahibi arasındaki bir bağıdır. Sözcük olarak ‘..’ nın kitaplığında veya ‘..’ nın kütüphanesine ait anlamına gelir (Pektaş, 2014: 11).

Aynı zamanda iletişim olgusu içinde de değerlendirilen ekslibris, kitap severlerin başka kişilere gönderdiği bir tür mesajdır. Ortaçağda manastırlardaki kitaplarda da bazı mesajlarla karşılaşmak mümkündür. Bu kitaplarda *“..ödünç verilen kitaplara özen gösterilmesi için ricalarda bulunulmuş, kaybolursa verilecek cezalar ve tehditler yazılmıştır”* (Pektaş, 2014: 12). Günümüzün en önemli ekslibris sanatçı ve koleksiyoncularından biri olan Benoit Junod, ekslibrisi şu şekilde tanımlar; *“Kitaplar en eski çağlardan beri, sahipleri tarafından tutkuyla ve sevgiyle korunmuştur. Bundan dolayı kitap sahipleri onları koruma ve sahiplenme ihtiyacıyla işaretleme yoluna gitmişlerdir. Bu işaretlere ekslibris diyoruz ”* (Junod, 1995: 10).

Geleneksel ekslibris baskılarında temel olarak; çukur baskı, yüksek baskı, düz-şablon ve elektronik baskılar kullanılmaktadır. Bu baskı gruplarının altında kendine özgü birçok sayıda teknik bulunmaktadır. Bu tekniklerin de kendine ait baskı simgeleri vardır. Bu simgeler; 2002 yılında Danimarka’daki FISEA kongresinde son hali ile revize edilmiştir (Pektaş, 2014: 8). Detaylı ekslibris baskı teknikleri ve simgelerine FISEA’nın web sitesinden ulaşılabilir. (<http://www.fisae.org/techsymbols.html>)

Görsel 1: Felix Auer tarafından tasarlanmış deneysel ekslibris çalışması, 150x35 mm, 2008

Görsel 2: Stefan Bauenberger tarafından tasarlanmış deneysel ekslibris çalışması, 160x50 mm, 2008

Deneysel Ekslibris

Her ne kadar bazı sanatçılar, geleneksel ekslibris tasarım yöntemlerine bağlı kalıp, yeni tekniklerle yapılan modern ekslibrislere karşı isteksiz kalsalarda, son yıllarda genç tasarımcıların ekslibrise ilgi duymasıyla yavaş yavaş bu tabu yıkılacağına benzemektedir. Deneysel ekslibrisle ilgili ilk çalışma yapan sanatçılardan biri Prof. Rastko Ciric'dir ve konu ile ilgili ilk makaleyi de kendisi yayınlamıştır. Türkiye'de de deneysel ekslibris tasarımı yapan bazı sanatçılar mevcuttur. Son on yıl içerisinde deneysel ekslibris tasarımları ile sıklıkla karşılaşmaktayız. Buna verilebilecek en iyi örneklerden biri 2008 yılında Viyana Grafik Sanatlar yüksek lisans öğrencilerinin bitirme tezidir. Öğrenciler ekslibris tasarımlarını Wienbibliothek kütüphanesinde sergilemiş ve bu tasarımları bir de katalog haline getirmişlerdir. Orjinal katalogta İstanbul Ekslibris Derneği kütüphanesinden ulaşılabilir. Katalogta yayınlanan bazı deneysel ekslibris örnekleri aşağıdaki gibidir.

Felix Auer tarafından tasarlanan deneysel ekslibris örneğinde (Görsel 1), her ne kadar sıradışı bir tasarım kullanılsada, ekslibris kurallarını yıkan bir tasarım olmuştur. Örneğin, ekslibrisin kim için yapıldığı belirsizdir ve kitap kapağının iç yüzeyinde yer almamaktadır. Tasarımda her biri akordeon şeklinde katlanan beş adet karton obje kullanılmıştır. Bu katlanan karton objeler açıldığında ekslibris kelimesi belirlemektedir. Bunun yanı sıra, bu objeler kitabın iç sayfalarının oyulması suretiyle içine yerleştirilmiştir. Bu tasarım işlevsel değildir fakat deneysel bir tasarıma sahiptir.

Diğer bir örnek ise Stefan Bauenberger'e aittir. Tasarımcı ekslibrisi kravat formatında tasarlamıştır. (Görsel 2) Kitabın iç kapağına yapıştırılan kravatın ucunda 'Exlibris' yazan basılı bir kağıt parçası görülmektedir. Ayrıca bu ekslibris kitap ayracı görevini de üstlenmektedir. Geleneksel ekslibris kurallarına aykırı, sıradışı ve farklı bir yaklaşımdır.

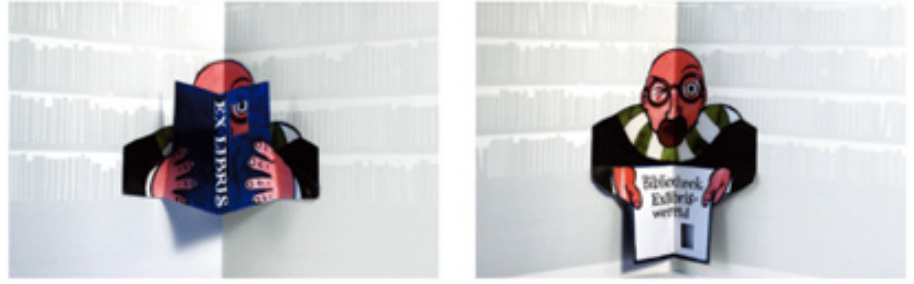
Stefan Silberfeld'in tasarımı, ambalaj ve ekslibrisi bir araya getirmiştir (Görsel 3). Mukavva siyah kartondan yapılmış bir ambalaj ve üstünde '20 Exlibris, 80x13 mm, Tom Berenger' yazmaktadır. Ekslibrisler bu siyah kutu içerisinde mermi şeklinde dizayn edilmiştir. Üzerinde 'Exlibris Tom Berenger' yazmaktadır. Ambalaj ve ekslibrisi bir araya getiren bu tasarım oldukça ilginç ve estetik, ancak tasarım üzerinde sanatçı ve teknik bilgisi bulunmaması olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir.

Şuana kadar yapılmış deneysel ekslibrislerde; kolaj, pop-up, puzzle, sanal, hareketli grafik, hologram, merceksi, çok yönlü (imge oyunu), barkod ve 3D teknikleri kullanılmıştır.

Görsel 3: Stefan Silberfeld tarafından tasarlanmış deneysel ekslibris çalışması, 80x13 mm, 2008

Görsel 4: Rastco Ciric tarafından tasarlanmış deneysel ekslibris çalışması, 2014

Pop-up ekslibris örneği olarak, Rastko Ciric'in 'Alman magazin Exlibriswereld' için tasarladığı ekslibris güzel bir örnektir (Görsel 4). Kitap açıldığında, ekslibris tasarımı içindeki adam imgesi, mavi renkli kitabını okuyor hissini vermektedir ve aynı zamanda küçük bir delikten bize doğru bakmaktadır. Bu mavi kitap aşağı doğru büküldüğünde, 'Bibliothek Exlibriswereld' yazısı belirir. Ayrıca kendisi makalesinde, ilk pop-up ekslibris tasarımının 1988 yılında, Juan Carlo Franco tarafından Benoit Junod adına yapıldığını belirtmiştir. (Ciric, 2014: 2)

Son yıllarda elektronik kitaplar için de bazı ekslibris tasarımları yapılmıştır. Sanal ekslibris olarak adlandırılan bu tasarımlara en güzel örneklerden bir tanesi, yine Rastko Ciric'in Benoit Junod adına yaptığı Görsel 5'deki ekslibristir. Basılmış formatta olmayan ve sadece dijital format olarak tasarlanan bir ekslibristir. Bilgisayar açıldığında, açılış objesi olarak belirtecek ve bilgisayar sahibi hakkında bilgi vermektedir. (Ciric, 2014: 4)

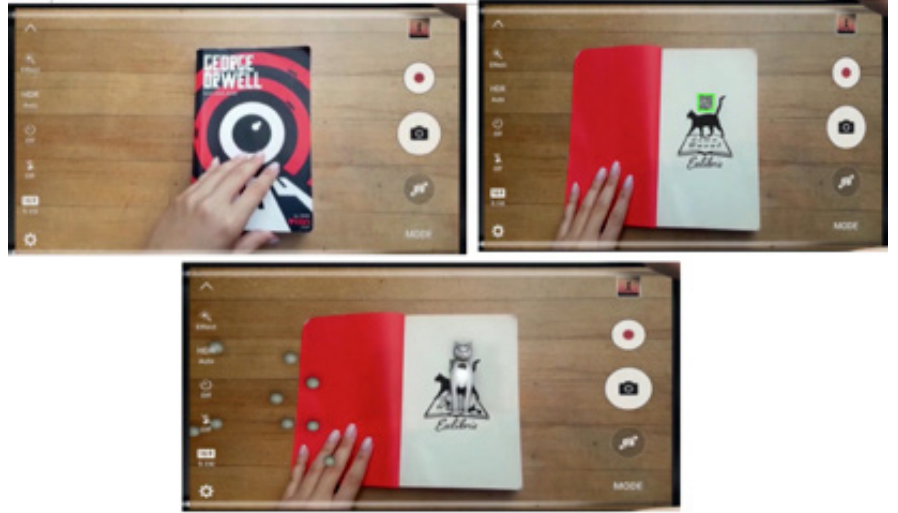
Bilinen hareketli (animasyon) ekslibris tasarımı ise sanatçı Ranko Munitic tarafından yapılmıştır. Görsel 6'da Rastko Ciric'e ait ekslibriste, üstüste konulan iki kağıt parçası hızlı bir şekilde oynatıldığında, ikinci imgenin tehditkar dişleri görülmektedir. Sanatçının bu tehditkar imgeyi, kitap hırsızlarına karşı bir önlem olarak tasarladığı açıkça görülmektedir.

Görsel 5: Rastco Ciric tarafından tasarlanmış deneysel ekslibris çalışması, 2014

Görsel 6: Rastco Ciric tarafından tasarlanmış deneysel ekslibris çalışması, 2014

Görsel 7: Esmâ Laratte tarafından tasarlanmış deneysel ekslibris çalışması, 2017

AR (Artırılmış Gerçeklik) Ekslibris, araştırmacının sanatta yeterlilik tezi için tasarladığı bir deneysel ekslibris örneğidir. “Artırılmış gerçeklik, bilgisayar tarafından oluşturulmuş ses, video, grafikler veya GPS bilgilerinin gerçek zamanlı olarak, direk veya dolaylı şekilde fiziksel dünyaya aktarımı olarak ifade edilebilir” (Azuma, Zhou, Duh&Billinghurst’dan aktaran Gökçearslan, 2016: 701). Son yıllarda hemen hemen bütün alanlarda kullanılmaya başlanan AR teknolojisi ile ekslibris tasarımları da yapmak mümkündür. Görsel 7’deki AR ekslibris örneğinde, bilyeler ve beyaz kediden oluşan 3D objeler, Cinema 4D ve After Effects programları kullanılarak tasarlanmıştır. İlk olarak kitap kapağı açıldığında iç sayfada, ekslibris tasarımında bir barkod, siyah kedi, açılmış bir kitap imgesi ve ekslibris yazısı görülmektedir. Bu ekslibris tasarımı Adobe Illustrator programında tasarlanıp daha sonra dijital baskı ile çoğaltılmıştır. Akıllı telefona yüklenen ‘QR Code Reader’ uygulaması ile ekslibris üzerindeki barkod okutulur. Ekran üzerinde miyavlama ses efektiyle beyaz bir kedi belirir ve ardından gri bilyeler sesli bir şekilde etrafa dağılır.

Görsel 8: Esmâ Laratte tarafından tasarlanmış deneysel ekslibris çalışması, 2017

Son olarak yine araştırmacının sanatta yeterlilik tezi için tasarladığı Quilling ekslibris örneği Görsel 8’de görülmektedir. “Quilling, ince kağıt ile bir iğne etrafında dolanarak hazırlanan şekillerin, birleştirilerek oluşturulduğu bir sanat dalıdır” (Sun- ok Choi, 2007: 10). Quilling sanatının, M.S. 105. yılında Çin’de kağıdın bulunması ile birlikte ortaya çıktığı ve Rönesans Dönemin’de sanatın gelişimi ile eş zamanlı olup, Avrupa’da yaygınlaştığı bilinmektedir (Blake, 1976: 8). O yıllarda kutsal kitapların kapaklarını süslemek amacı ile kullanılmıştır, günümüzde de genellikle süsleme sanatları için kullanılmaktadır.

Örnekteki quilling ekslibris tasarımında, deniz ve kumsal görselleri Adobe Illustrator programında tasarlanıp, dijital baskı ile çoğaltılmıştır. Ardından

quilling tekniği ile hazırlanan martı, gemi, köprü ve deniz yıldızı imgeleri tasarım üzerine monte edilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak, bu çalışmada yer verilen deneysel ekslibris örnekleriyle, ekslibris tasarımlarında farklı yöntemler ve multi disiplinler yaklaşımlar ele alınmıştır. Ayrıca araştırmacının ‘Deneysel Ekslibris’ konulu sanatta yeterlilik tezinde; video, sesli, müzikli, ışıklı, quilling ve AR (Artırılmış Gerçeklik) teknikleri ile deneysel ekslibrisler yapılmıştır. Bu makalede sadece quilling ve AR ekslibrise yer verilmiştir, diğer deneysel ekslibris tasarımları tez savunma sergisinde sunulacaktır.

Ekslibris tasarımlarında temel kuralları yıkmadan; eğlenceli ve sıradışı deneysel ekslibrisler tasarlanarak ve farklı anlatım biçimleri denenerek, özgün tasarımlar yapılabilir ve böylelikle ilerki yıllarda unutulmaya yüz tutmuş bir sanat dalı olarak kalmaktan kurtulabilir. Ayrıca tez çalışmasının sonunda, FISEA’ya deneysel ekslibris için ayrı bir kod verilmesi için de öneride bulunulacaktır.

194 □

Kaynakça

Bil’ak, Peter, (2007). Experimental Typography. Whatever That Means: Grafik Tasarım Dergisi/ Sayı 11

Blake, Joyce. “The Delicate Art of Quilling.” Design 77.3 (1976): 8-10.

Ćiric, Rastko, (2014). Deneysel Ekslibris: Ex-Libris, International Journal of Ex-Libris / Vol.1/ Part 1 (Ex-Libris, Uluslararası Ekslibris Dergisi / Cilt 1/ Bölüm 1)

Exlbris, Ausstellung ’08 (2008), (Sergi Kataloğu),Wien

Gökçearslan, A.(2016). “Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları ve Grafik Tasarım Alanına Yansımaları / Augmented Reality Applications and Its Reflections on Graphic Design”, TURKISH STUDIES- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, Volume 11/21 Fall 2016, ANKARA/TURKEY

Junod, Benoit (1995), The World of Exlibris, A Historical Retrospective (Sergi Kataloğu), Belgrade Exlibris Circle, Belgrade.

Kenan, James P. (2003), The Art of The Bookplate, Barnes & Noble Books, New York

Pektaş, Hasip. (2014), Ekslibris. İstanbul: İstanbul Ekslibris Derneği Yayınları, 3.Baskı

Sayın, Zülfikar, (2017) Sanatçı Göstergesi Olarak Ekslibris: Ex-Libris, International Journal of Ex-Libris / Vol.4/ Part 7 (Ex-Libris, Uluslararası Ekslibris Dergisi / Cilt 4/ Bölüm 7)

Sun- ok Choi, Claire. (2007), The Art of Quilling: Designing Handcrafted Gifts and Carts. Gloucester: Quarry Books, 1th Edition

Van Den Briele, Luc (1995), The Wold of Exlibris, Ekslibris & Their Owners (Sergi Kataloğu), Belgrade.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.fisae.org/techsymbols.html> (Son Erişim: 10.05.2019)